

TEĀTRIS

Rotkho maģiskās ku

Dailes teātra iestudējums "ROTKHO" piedāvā līdz šim nebijušu teatrālu pieredzi formas vēriena, radošas intensitātes un satura laikmetīguma ziņā

ILZE KĻAVIŅA

Dailes teātra iestudējums "ROTKHO" pārspēj jaunākos radoši veiksmīgos repertuāra meklējumus uz teātra lielās skatuves ("Smiļģis", "Degunradži" u. c.). Nelielā raksta ietvarā iespējams tikai minēt spilgtākos momentus poļu režisora Lukaša Tvarkovska un viņa komandas radītās izrādes koptēlā. Izrādes caurviņu slāņu daudzums plūst pāri malām, pelnīti gaidot, lai katram no tiem veltītu atsevišķu analīzi.

Uzmanības vērtu punktu sarakstu jāsāk ar pašu skatītānās procesu. Man ir laimīgie Daugavpili stāvēt pie Marka Rotko gleznu oriģināliem un sajūst virsmas krāsu toņu *vibrāciju*. Šo pazīmi uzsver teorētiķi, raksturojot glezniecības abstraktā ekspresionisma virzienu, taču, esot Rotko tuvā distancē, ir maģiski, ka teorētiskais apzīmējums kļūst par juteklisku realitāti. Pat ja man neraisījās asaras, kuru savākšanas performanci bija iecerējis māksliniece Marta Zariņa-Ģelze, un zīmīgi, ka dramaturģe Anka Herbuta viņai velta iespaidīgu epizodi izrādē "ROTKHO", apliecinot, ka jūtīgu cilvēku uztverē krāsu valoda skan spēcīgāk. Rotko krāsas skan. Skaņa līdzinās

sanoņai vai tamlīdzīgi nosaucamai kustībai, vai enerģijai, un par šo plūsmu asociatīvi liecina gandrīz nepatruktis un brīžiem uzsvērti skaļš suģestējošs fons, ar ko komponists Lubomirs Ģzelaks piepilda Dailes teātra telpu, padarot gaisu starp skatuvi un zāli šķietami vielisku. Tikties ar Rotko nozīmē to piedzīvot. "ROTKHO" vairākos slāņos būvētais saturs un forma piedāvā baudu acīm un ausīm, te ir ko redzēt, dzirdēt, domāt līdzīgi un piedzīvot vārda visplašākajā nozīmē.

Vēriens un feiks

Pārsteidz ne vien meistarība, ar kādu tiek vadīta skatītāja uztvere izrādes laikā, bet arī plašā, jūtīgā iedziļināšanās tēmā – istums vai dublikāts. Stāsts balstās uz dažiem dokumentāliem faktiem no Rotko dzīves, no kuriem centrālais – mākslinieka gleznanviltojuma pārdošana astoņu miljonu vērtībā. Epizodes risina autentiskuma un manipulāciju tēmu no ļoti atšķirīgiem rakursiem, viss sākas ar "Wolf" kurjera ikdienišķu piegādi (viena no Artura Skrastīņa lomām šajā izrādē), kad sūtījums izrādās sajaukts, īstais ēdiens atrodas citā maisiņā. Kurjera tēlā aktieris uzrunā zālē sēdošos skatītājus, izvirzot vienu no daudzajiem

PUBLICITĀTES (ARTURS PAVLOVS) FOTO

Izrādes "ROTKHO" vairākos slāņos būvētais saturs un forma piedāvā baudu acīm un ausīm, te ir ko redzēt, dzirdēt, domāt līdzīgi un piedzīvot vārda visplašākajā nozīmē.

izrādes jautājumiem par viltojumu, t. i. – par aktiera lomas attiecībām, skatītāja – aktiera attiecībām. Kas, galu galā, ir tas, ko redz auditorija, kam skatītājs notic, kas ir īsts un kas *feiks*? Par savdabīgu *īstuma* atskaites punktu kļūst

pavāri (jo ēdiens galu galā ir fiziskās realitātes nepārprotams fakts), visur klātesošos ķīniešu virtuves darbiniekus atveido neprofesionāli aktieri Jaņa Huana un Sjaočens Vans. Galvenie notikumi noris kādā ēstuvē Ņujorkā, kur pa-

gājušajā gadsimtā pusdieno mākslinieks Rotko, bet vienlaikus blakus zālēs un citā laikmetā satiekas viņa mākslas vērtības noteicēji – mākslas galerijas īpašniece Anna Frīdmena (Rēzija Kalniņa), piekrāptais kolekcionārs Do-

meniko de Sole (Artūrs Skrastīņš), te arī citi ieinteresētie personāži, tādi kā ciniskiem darījumiem gatavais muzeja direktors (Mārtiņš Upenieks), žurnālists Džeimss Valčers, mākslinieks Orions Anastapolu, viesmīle Desti-

Piedot nepiedodamo?

Režisores Ingas Tropas-Fišeres jauniestudējums "Ekspedicija "Jāzeps"" Jaunajā Rīgas teātrī, kurš inscenēts pēc Raiņa lugas "Jāzeps un viņa brāļi" (1919) motīviem, ir ļoti trāpīgs un būtisks tieši tagad.

ARMANDS KALNIŅŠ

Sākot darbu pie tā, diezin vai kāds no izrādes veidotājiem iedomājās, ka tas tik ļoti sasauksies ar karu Ukrainā, jauno situāciju pasaulē un no tā izrietošo, arī visai personiskajās izvēlēs. Vai lugas izvēle iestudēšanai uzskatāma par intuīciju, to, ko nav iespējams ar prātu vien izskaidrot? Iespējams.

"Jāzeps un viņa brāļi" tiek uzskatīta par Raiņa vispersoniskāko lugu, jo sižets netieši, bet nepārprotami saistīts ar autora piedzīvoto nodevību (par to daudz ko var tiešāk uzzināt, izlasot,

PUBLICITĀTES (JĀNIS DEINATS) FOTO

Dodamies ekspedīcijā, varbūt neapzināti galvenokārt meklējot Jāzepu, ne viņa kļūmīgos brāļus. Skatuve ir šaura, tumsas bedre ir cieši blakus zinību un atziņu tornim.

piemēram, Roalda Dobrovenska vērtīgo romānu "Rainis un viņa brāļi"). "Jāzepu" jau ilgāku laiku uzskatu par nozīmīgāko latviešu lugu, pie šādas atziņas nonācu pakāpeniski. Sākotnēji, pārfrāzējot Gunāra Priedes lugas "Es jūs piespiedīšu mīlēt Raini" (1973) nosaukumu, mani vidusskolas laika latviešu literatūras skolotājs Saulītis ieinteresēja lasīt (ne piespieda) dižākā, kā viņš uzsvēra, latviešu rakstnieka darbus. Viņš mācību gada sākumā paziņoja, ka neievēros mācību programmu (kaut kas gandrīz neiedomājams padomju laikos) un visu gadu apgūsim Raini. Šekspīru, Ibšenu vai Čehovu varēsīm vēlāk paši "atrast". Ļāvos tam, kaut ne viss tolaik bija pilnībā uztverams un izprotams. "Jāzepu un viņa brāļus" kā sev būtiskāko novērtēju tikai pēc lugas iestudējuma Dailes teātrī (1981). Saistoša šķita ne tikai vērienīgā ie-

stības

« Atbildēt var tikai tad, ja kāds uzdod jautājumu, un "ROTKHO" jautā jūtīgi, dziļi, mūsdienīgi, nevienkāršojot īstenību, teātri un ilūziju pilno pasauli.

ny Hope u. c. Aktieru ansamblā simultānajai izteiksmīgai spēlei var veltīt atsevišķu rakstu. Atsevišķa tēma ir Ankas Herbutas koncentrētie un ietilpīgie dialogi (poļu teksta tulkojuma autore – Ingmāra Balode), kas risina konkrētu cilvēku attiecības starp mākslas autoru, pircēju, starpniekiem, vienlaikus tas ir filozofisks vispārīgums par mākslinieka sajūtām, attiecībām ar mākslu un dzīvi.

Izrādes ideja par to, kas īsts un kas atdarinājums, nolasāms arī skatuves iekārtojumā, kur kreisā puse spoguļo labo pusi. Pamazām skatuves realitāte, ko nosaukt par realitāti ir grūti, mainās, telpas kompozīcija sarežģās. Telpai piemīt patstāvīga iekšēja gravitācija, kas sastāv no piecām kustīgām, noslēgtām būvēm, un skatītāji redz iekšā notiekošo septiņās tiešraīžu projekcijās, un kurām četras ir platekrāna monitori. Vienlaikus darbojas sešas kamearas, no tām trīs vada paši aktieri. Tādējādi scenogrāfa Fabjēna Ledē iecere veido kustību kompozīciju telpā, ko gaismu mākslinieks Eugenijs Sabaļausks papildina ar gaismu

kustību laikā. Maģiska vienotā sinhronitāte sastāv no atsevišķām precīzi komponētām plūsmām, te kustas horeogrāfa Paveļa Sakoviča dejiskās partitūras iedvesmotie aktieri, kustīgas ir video mākslinieka Jakuba Leha ieprogrammētās attēlu virknes. Krāsaino kaleidoskopu papildina arī akvāriju dzīvo būtņu kustība. Atzišos, ka pēc vienas noskatīšanās reizes gandrīz nepamanāma, bet mērķtiecīga ir kostīmu mākslinieces Sventas Gasenas koncepcija, kas izrādes varoņus ietērp atpazīstamu tipāžu (mākslas mecenāts, kurjers, pavārs, žurnālists) tērpos.

Jutekliski un jūtīgi

Kameru pietuvinājumi aktieru sejām pieprasa nepārtrauktu iekšējo darbību. Viena no neaizmirstamām un programatiskām epizodēm ir četru personāžu paralēlo dialogu aina pirmajā cēlienā. Skatuves kreisajā pusē sēž – Rotko ar sievu Melu (lomās Juris Bartkevičs un Vita Vārpiņa), skatuves pretējā pusē otri divi gaida uz kinoproves lomām, lai nospēlētu Rotko un viņa sievu (ak-

PUBLICITĀTES (ARTURS PAVLOVS) FOTO

Kameru pietuvinājumi aktieru sejām pieprasa nepārtrauktu iekšējo darbību.

tieru pāri atveido Ērika Eglija un JK Opoles teātra poļu aktieris Andrejs Jakubčičs). Poļu–angļu valodas dialogā, kas ironiski daļēji notiek ar "Google" vārdnīcas palīdzību, skan atzišanās mīlestībā teātra mākslai. Aktieris skaidro, ka mīl teātri, jo tajā katru vakaru piedzimst īstenība, kas katru vakaru mirst. Vienlaikus šajā ainā Juris Bartkevičs meistarīgi nospēlē to, kā pēc Rotko ir izrādes centrālais varonis. Viņš ar apvaldītu sasprindzinājumu atveido vārdos skopo, bet ar papildītām pauzēm uzlādēto mākslinieku, sejas mīmikā nojaušams, kā iekšēji top protesta lēmums par līguma laušanu. Rotko nepiekrīt, ka viņa gleznas kalpos par fonu bagātīgām pusdienām (*tie, kuri šeit ēd, nespēj saprast manu mākslu*). Tikai dažī vārdi, bet sajūtu telpā – milzīga sacelšanās

pret naudas vienībās pārvērsto mākslu.

Šrēdingera kaķis un NFT (non-fungible token)

Tvarkovska izrādē zūd ietvari starp teātri un multimediju tehnoloģiju radīto iespaidu, vēl vairāk, ietvari robežojas ar sugestiju, apzināti izaicina skatītāju uzveri. Nepiekrītu Toma Čevera vērtējumam, ka simultānā darbība vairākos plānos ir pašmērķīga: "Otrā cēliena pēdējā daļa (..) krietni zaudē savu iedarbību tehnoloģiskās varēšanas pierādīšanā."¹ Manuprāt, paņēmieni ne tikai demonstrē skatuves iespējas, bet arī pēta tās iedarbības robežas. Otrā cēliena epizodes turpina izpētes līnijas, stāstot par netveramām, neikdienišķām un daudziem nesaprotamām

parādībām. Kā iespējams, ka kaķis ir vienlaikus dzīvs un miris? Vai tiešām kādam šķiet vērtīgi nopirkt citiem nepieejamu digitālās pasaules daļu jeb NFT, ko sauc arī par kriptomākslu? Man uz to nav atbilžu, taču šķiet svarīgi tās meklēt.

Atbildēt var tikai tad, ja kāds uzdod jautājumu, un "ROTKHO" jautā jūtīgi, dziļi, mūsdienīgi, nevienkāršojot īstenību, teātri un ilūziju pilno pasauli. Vai multidimensionālais, teatrali juteklisku pieredzi sniedzošais ie-

¹ <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/teatris-un-deja/foto-jaudigi-un-verienigi-dai-les-teatra-jaundarbs-rotkho-nodots-skatitaju-vertejumam.a447861/>

² Kriptomākslas pirmsākumi meklējami 2010. gadā. Tā attīstījās uzreiz pēc tādām valūtām kā "Bitcoin" un "Ethereum". Lielākoties tieši šo valūtu blokkēdēs tiek glabāti digitālie mākslas darbi un tur arī balstīta to tirdzniecība (blokkēde ir īpaša datubāze/platforma, kur dažāda tipa informācija tiek glabāta blokos, kas ir savstarpēji saistīti). Kriptomāksla diezgan ātri kļuva populāra, pārsvarā pateicoties šai iespējai decentralizēti tirgoties. Ir virkne digitālo tirgu, tostarp "Zora", "SuperRare", "Nifty Gateway", kā arī platforma "Foundation", kur iespējams iegūt savā īpašumā un pārdot digitālos mākslas darbus. Kopš 2017. gada novembra NFT ir izstrēti 174 miljoni dolāru.

studējuma forma, izcilā Ilmāra Blumberga scenogrāfija (jūdu zemes pirmatnējais spēks, izsmalcinātā Ēģipte), tērpi, bet daudz svarīgāk – izrādes idejas, meklējot spēju piedot smago pārdarījumu, atbērbības alkas, saulainākas nākotnes cerības.

Luga nav bieži iestudēta Latvijas teātros. Varbūt padomju laikā vēlmi inscenēt kavēja tajā izmantotie Bībeles motīvi, jūdu tematika, tā laika kareivīgā ideoloģija, kura neļāva pievērsties piedošanas iespējām savam brālī – naidniekam? Varbūt luga ir šķitusi pārlietu sarežģīta, jo tā prasa rūpīgu iedziļināšanos, ilgāku iestudēšanas laiku, neierastu vērienu? Viens no interesantākajiem lugas iestudējumiem tapis Zviedrijā, Stokholmas Orionas teātri (2000), tajā iesaistot starptautisku aktieru ansambli. Tas tika izrādīts arī Rīgā.

Saprotams, ka lugu pilnā apjomā iestudēt ir gandrīz neiespējami. Tāpēc, kā norāda jaunās izrādes nosaukums, dodamies ekspedīcijā, varbūt neapzināti galve-

nokārt meklējot Jāzepu (ne viņa kļūmīgos brāļus)? Lugas motīvi ir prasmīgi koncentrēti. Jāzepa brāļu skaits ir samazināts, nu viņi ir deviņi, ne divpadsmit, pagājībā zuduši ir Zebulons, Gads un Dans. Līdzšinējos iestudējumos ne visus brāļus varēja uzskatāmi pamanīt kā atšķirīgus tēlus, vairāk viņi šķīta kā grupa/bars. Jaundarbā tomēr katram ir rakstu-

« Visi dažādie izrādes norišu atbalsta elementi – telpa, kostīmi, mūzika, gaismas, kustības, video – ir saskaņoti un iedarbīgi.

rīga individualitāte, viņi dažādi iekļaujas smagajos notikumos. Jāņa Grūtupa Jūda (spilgts tēls) savā ziņā šķiet taisnprātīgs, mēģina balansēt starp dažādajām "patiesībām", rast neiespējamo "vidusceļu", taču tas loģiski noved pie līdzdalības ļaunuma. Agresīvākie ir Ritvara Logina Levijs un Ivara Krasta Simons, jo viņu "dabiskās tie-

sības" tiek apdraudētas. Savukārt lecīgāks – Gerda Lupoškas Izašars, bet līdzskrējēji ir Dāvida Pētersona Nafalis un Matīsa Ozola Azers, bez viņu iesaistes ļaunprātības nav iespējamas. Kaja Hermaņa Benjamiņš simbolizē to Jāzepu, kāds pazemotais brālis vēlētos būt, bet nespēj, lai kā censtos. Toma Harjo Jāzepts (loma ir sarežģīta, daudzveidīga, labajam

mijoties ar sliktu) patiešām, kaut atbērbjoties, mēģina izlīgt, rast sapratni. Tomēr, uzziņot par vardarbību pret Dinu, viņš tiek vēlreiz ie-grūsts "melnajā atbērbības bedrē". Gaišās Dinas lomā sirsnīgi emocionāla ir Agate Krista. Parasti noziegums pret Jāzepu mīļoto tiek pie-minēts, šajā izrādē – attēlots visā tā brutalitātē.

Nav pieklusināts jautājums par to, kāda ir Jāzepa vaina. Viņš labi apzinās savas spējas un izredzētību, var tikt uzskatīts par iedomīgu, jo ir tiešs, turklāt izrāda garīgo pārkumu, tādējādi kaitinot savus brāļus darbarūkos (vai līdzīgas dusmas pret citādo nav vērojamas mūsu sabiedrībā?). Vainīgs, jo citi viņu nesaprot, vainīgs, jo nemēģina mazināt plaisu ar tiem, kuri viņu nepieņem, "nav integrējies"? Eduarda Pāvula Jēkabs Dailes teātra iestudējumā kā dzimtas galva bija monumentāls, Gundars Āboliņš šajā lomā ir klusinātāks, šķiet, nojauš neatrisināmo. Esot patiešs un atzīstot, ka Jāzepu mīl vairāk, viņš faktiski arī kļūst vainīgs (grūti iedomāties, ka citi brāļi to spēs pieņemt). Virspusēji lūkojot, Jāzepam bagātā Ēģiptē klājas labi, viņam ir milošā un atbalstošā Asnate, kuru izteiksmīgi izdzīvo Kristīne Krūze, gudrais padomdevējs Potifers Kaspara Znotiņa atturīgajā eksistencē. Viss Jāzeпа dzīvē ārēji varētu šķīst labi, tikai tā trauma – bedre dvēselē –, ko neizdodas aizbērt.

Skatuve ir šaura, it kā "sapiesta", bet ir arī ieguvums šajā teātra piespiedu situācijā: tumsas bedre ir cieši blakus zinību un atziņu tornim, zīmīgi, ka tik viegli no vienas vides nonākt citā, radikāli atšķirīgajā. Visi dažādie izrādes norišu atbalsta elementi – telpa, kostīmi, mūzika, gaismas, kustības, video – ir saskaņoti un iedarbīgi.

Nozīmīga mūsdienīgu akcentu paspīlgtināšanā ir atziņa, ka var piedot (tas gan nav pats par sevi saprotams vai obligāts) pārdarītājam to, kas noticis ar upuri pašu, ja ļaundaris saprot un patiesi nožēlo savu rīcību. Skaidrs, ka atbērbība gandarījumu neradīs, turklāt tā var radīt smagākas sekas turpmāk. Bet kā/vai iespējams piedot citam, vājākam (bērniem, sievietēm, veciem cilvēkiem) nodarīto ļaunumu? Izrāde nesniedz viennozīmīgas atbildes, piemēram, par to, kā rīkoties šādās situācijās, pie savas personiskās atbildes jānonāk pašam. Jautājums par to, kā rīkoties – atbērbties vai pie-

UZZIŅA

Anka Herbuta, "ROTKHO", iestudējums Dailes teātra Lielajā zālē

Režisors: Lukašs Tvarkovskis, dramaturģe Anka Herbuta, scenogrāfs Fabjēns Ledē, kostīmu māksliniece Sventas Gasena, horeogrāfs Paveļs Sakovičs, komponists Lubomirs Gželaks, video mākslinieks Jakubs Lehs, gaismu mākslinieks Eugenijus Sabaļausks, izrādes vadītāja Indra Laure, producete Ginta Tropa.

Lomās: Juris Bartkevičs, (Rotkho), Kaspars Dumburs, Ērika Eglija-Grāvele, Jaņa Huana, Andrejs Jakubčičs, Rēzija Kalniņa, Artūrs Skrastiņš, Mārtiņš Upenieks, Vita Vārpiņa, Toms Veličko, Sjaocēņs Vans.

Nākamās izrādes: 28., 29. aprīlī.

studējums ar blīvu, intensīvu noslēpumainību, kas stāsta par identitāti, virtuālo realitāti un pārkamību, ko Dailes teātra direktors raksturo ar epitetiem *sarežģītākais, dārgākais, vērienīgākais* projekts pēdējo divu gadu laikā, ir bijis riska vērts? Jā, tas atver katru ieguldītā darba minūti un naudas vienību.

P. S. Man laimējās piedzīvot Tvarkovska "ROTKHO" 2022. gada 11. martā Dailes teātri, mani iespāidi nav kriptomākslas sarakstos, tie nepārdodas. **KZ**

UZZIŅA

"Ekspedīcija "Jāzepts", iestudējums Jaunajā Rīgas teātri

Režisore: Inga Tropa-Fišere, scenogrāfs Miķelis Fišers, kostīmu māksliniece: Evelīna Deičmane-Vida, komponiste Anna Ķirse, gaismu mākslinieks: Lauris Johansons, horeogrāfs: Dmitrijs Gaitjūkevičs, video risinājumi: Austrā Hauks, skaņu režisore: Elina Karaseva

Lomās: Toms Harjo, Gundars Āboliņš, Kaspars Znotiņš, Agate Krista, Kristīne Krūze, Jānis Grūtups, Ritvars Logins, Ivars Krasts, Jevgēnijs Isajevs, Dāvids Pētersons, Matīss Ozols, Gerds Lapoška, Kajs Hermanis.

Nākamās izrādes: 23., 24. martā

dot –, joprojām nav teorētisks vai tāds, kuru savā dzīvē varēs viegli atbildēt (cerībā, ka situācija būs vienkāršāka). Tas diemžēl kļūvis nolādēti praktisks un izvairīties no tā nav iespējams. Piedot? **KZ**